

Милан Бандобрански, докторанд
Православни богословски факултет
Београд

Однос парохије и црквене општине према Уставу Српске православне цркве

Увод

Црквено законодавство можемо прибројати низу теолошких дисциплина које су по свом значају обележиле 20. век у контексту српске теологије. По својој актуелности у оквиру српског црквеног законодавства 20. века, посебно се истиче феномен настанка Устава Српске православне цркве 1931. године, али и његова практична примена која је уследила. Устројавање институционалног живота Српске православне цркве сходно одредбама Устава практично је значило увођење извесних новина. Једна од њих била је институција црквене општине која је пре доношења Устава постојала само у границама Карловачке митрополије и у Православној цркви Босне и Херцеговине.¹ Као канонски и литургијски неутемељена институција, црквена општина је постала саставни део административног уређења Српске православне цркве. О проблематици у вези са институцијом црквене општине већ је писано², те је указано на постојање извесне неусаглашености ове институције са појединим еклисиолошким и канонским начелима Православне Цркве. У овом раду ћемо се осврнути на специфичан проблем у вези са институцијом црквене општине, а који се тиче њеног односа са парохијом као литургијским сабрањем. Наиме, паралелно постојање институције црквене општине и парохије може да допринесе успостављању извесне подвојености, али и супротстављености између институционалног живота у црквеној општини и црквено-литургијског живота у парохији која постоји као литургијско сабрање једног места. Таква подвојеност и супротстављеност узрок је појаве извесних недоследности у црквеном животу. Циљ овог рада је лоцирање поменутих недоследности као и предлагање решења за њихово превазилажење.

1. Парохија као литургијско сабрање

Црква је Тело Христово, богочовечански организам, а чланови Цркве јесу удови тог организма.³ Време и простор пројаве Цркве као Тела Христовог у историји је-

¹ Б. Гардашевић, „Организационо устројство и законодавство Православне цркве између два светска рата“, у: *Избор црквено-јавних радова*, Београд 2002, 225.

² Види: З. Крстић, „Актуелни црквени Устав и процес секуларизације“, у: Каленић, 3–4, (2003), 13–17.

³ Уп. Еф 1, 22–23; Еф 4, 15–16.

сте савршавање Евхаристије на конкретном литургијском сабрању, што се остварује икономом Духа Светога након Педесетнице.

Како на то указује митрополит Ј. Зизјулас, у *Посланицама* апостола Павла се појам Црква доводи у везу са конкретним евхаристијским сабрањем.⁴ Када је апостол Павле писао посланицу одређеној Цркви која је у неком месту (на пример Коринту), он је имао на уму конкретно евхаристијско сабрање у том географском месту.⁵ Дело савршавања Евхаристије било је, дакле, претпоставка (али не и једина) да се једно конкретно сабрање хришћана назове Црквом или да се доведе у однос поистовећења са Црквом. Већ у *Посланицама* светог Игнатија Антиохијског је потпуно јасно описана структура литургијског сабрања, у чијем средишту се, по светом Игнатију, налази Епископ, кога окружују презвитери, ђакони и народ (лаици).⁶

Од средине трећег века постепено се формирају парохије⁷ као литургијска сабрања којима началствују презвитери, да би већ од четвртог века презвитерима у потпуности било признато право да началствују евхаристијским сабрањем.⁸ Ипак, због очувања јединства и чврсте везе између парохијског литургијског сабрања и литургијског сабрања којим предстоји Епископ као онај који у име читаве локалне заједнице хришћана (=Цркве) приноси евхаристијске дарове⁹, ова нова форма литургијског сабрања, сама по себи, није представљала еклисиолошку недоследност. Дакле, чињеница је да је у историји Цркве парохија, по својој форми, настала као институција са конкретном структуром. Међутим, будући да парохија, као што смо видели, има литургијско утемељење, њен институционални карактер не поништава нити маргинализује њено литургијско порекло него, напротив, произлази из овог другог.¹⁰

⁴ Ј. Зизјулас, *Јединство Цркве у Свјетлој Евхаристији и у Епископу у прва три века*, Нови Сад 1997, 55–65.

⁵ Исто, 55–65.

⁶ „(...)саветујем да се старате да у слози Божијој чините све, под председништвом епископа (који је) на месту Божијем, и презвитера на месту збора апостолског, и ђаконâ (...). Као што, дакле, Господ (Христос), будући (са Оцем) сједињен, не учини ништа без Оца, нити Сам Собом кроз Апостоле, тако ни ви не чините ништа без епископа и презвитера, (...)него (све чините) на заједничком сабрању (ἐπί τῷ αὐτῷ) (...)“ Види: Игнатије Богоносац, *Посланица Маинежанима*, 6,1; 7,1, у: *Дела Апостолских ученика*, превео Епископ Атанасије Јевтић, Врњачка Бања – Требиње 1999, 244.

⁷ Како објашњава Епископ Атанасије Јевтић, назив парохија долази од речи *парокија* и првобитно значење ове речи односило се на приврени боравак Цркве Божије у овом свету. Евхаристијско сабрање на челу са надлежним Епископом првобитно се називало Црквом Божијом „која *привремено* ‘борави’ (παροικεῖ) у дотичном месту у овом свету“. Види: А. Јевтић, „Литургијски живот – срж парохијског живота“, у: Теолошки погледи, број 3, (1980), 89.

⁸ Ј. Зизјулас, нав. дело, 226–227.

⁹ Ј. Зизјулас подсећа да се ова веза и јединство епископоцентричног и парохијског евхаристијског сабрања реализовала на неколико начина: а) пракса слања честице свете Евхаристије савршаваној од стране епископа сабрањима којима су началствовали презвитери б) употреба антиминос приликом савршавања Евхаристије на сабрању којим началствује презвитер в) помињање имена епископа на парохијском евхаристијском сабрању, приликом прозношења Анафоре. Види: Ј. Зизјулас, нав. дело, 232–239.

¹⁰ Овде је значајно поменути констатацију Г. Мандзаридиса који сматра да је управо савршавање Евхаристије било „средиште око којег су се развили живот и организација Цркве“. Мандзаридис такође наводи да је институционализација у црквеном животу резултат једног природног процеса и развоја, те да исто не мора нужно да има негативну конотацију. Наиме, већ у акту успостављања посебних служби у Цркви, које су биле засноване на харизматским даровима појединаца (апостола, пророка, учитеља и епископа) види се својеврсна институционализација која није супротстављена „неинституционализованој области“ живота у Цркви. Види: Г. Мандзаридис, *Социологија хришћанства*, Београд 2004, 52–55.

2. Институција црквене општине

Институција црквене општине се први пут појавила на просторима наше помесне Цркве у 19. веку када је према одредбама аустроугарског Краљевског рескрипта из 1868. године у Карловачкој митрополији постала обавезно црквено-административно тело. Још пре доношења Закона и Устава Српске православне цркве разматрани су предлози и претходни модели административног организовања Цркве.

Предвиђало се да ће ступање на снагу Устава позитивно утицати на обнову саборности у Цркви. Професор др Стеван Димитријевић је још 1926. године изразио следећа очекивања: „Предвиђа се за све области уједињене цркве наше увођење ширег учешћа народа у пословима црквених општина, суделовање и свештенства и народа, како у епархијској, тако и у управи целокупном црквом. Повраћа се, дакле, свима бившим засебним областима наше цркве изборно начело и потпунија саборност, од које су се поједини делови њени одлучили били“.¹¹ Као аргумент у прилог позитивног вредновања институције црквене општине и изборног начела у оквиру црквене управе, Димитријевић је навео пример административног уређења у Карловачкој митрополији где је „регулисање рада црквено-школских општина и епархијских скупштина, као и увођење изборног система повело црквену и народну ствар напред“.¹² Осим што је ипак било представника „вишег и нижег клира“ у Свештеничком удружењу који се нису могли помирити са „ширим увођењем световњака у послове Цркве“, разматрано је и питање председништва у црквеном одбору. Према сведочанству С. Димитријевића, одлука Пакрачке Епархијске скупштине од 30. марта 1926. године, била је да је за управљање црквеном имовином довољан само црквени одбор, а да председавање црквеним одбором природно припада парохији. Са овим мишљењем била је сагласна већина свештенства тадашњег времена, а основни аргумент за „природно председништво пароха“ била је потреба очувања његовог ауторитета као духовног вође парохије.¹³

Иако су временом разматрани различити модели управе у црквеном одбору, Уставом из 1931. је озакоњен управо онај модел који је наслеђен из црквено-општинских уређења Карловачке митрополије према којем је председник црквено-општинског одбора лаик, а парохији припада титула почасног председника. Након доношења Устава 1931. године, црквено-општинска уређења су оснивана и изван граница Карловачке митрополије у осталим црквеним областима Српске православне цркве.

3. Однос парохије и црквене општине

Структуру црквене општине према Уставу Српске православне цркве чине два административна тела: црквено-општински савет и црквено-општински управни одбор.¹⁴ Основне надлежности ових органа тичу се послова црквене управе.¹⁵ У њихов састав као чланови улазе презвитери и лаици. Председник који је лаик, бива

¹¹ С. Димитријевић, „Саборност у Српској Цркви и положај парохијског свештеника у црквеној општини“, у: Весник Српске Цркве, мај, (1926), 286.

¹² С. Димитријевић, „Црквене општине“, у: Весник Српске Цркве, мај-јуни, (1921), 197.

¹³ С. Димитријевић, „Саборност у Српској Цркви и положај парохијског свештеника у црквеној општини“, нав. дело, 292–293.

¹⁴ Устав Српске православне цркве, издање Светог архијерејског синода, Београд 1947, поглавље 12.

¹⁵ Исто, чланови: 191. и 201.

изабран гласањем, а презвитер је „почасни председник“.¹⁶ Одлуке се доносе већином гласова, а глас председавајућег „при једнакој подели гласова“ је одлучујући.¹⁷ Таква структура подразумева да је лаик, у личности председника црквене општине, на челу исте, те да има могућност непосредног управљања црквеном имовином.¹⁸ На овај начин се занемарује чињеница да је црквена управа посебна служба у Цркви која се заснива на харизматским даровима Светог Духа.¹⁹

Међутим, начин учешћа лаика у црквеној управи при црквеним општинама јесте само једна страна проблема. Друга страна проблема састоји се у успостављању својеврсне опречности између институције црквене општине и црквено-литургијског живота у парохији. Неколико фактора утиче на формирање поменуте опречности. У покушају да укажемо на неке од њих, најпре ћемо се осврнути се на прва два дела члана 180. Устава, према којем се одређују услови за стицање бирачког права приликом избора Црквено-општинског савета, али важе и као услови за стицање чланства у истом административном телу. Према поменутом члану Устава, бирачко право, а самим тим и могућност кандидовања у црквено-општинском савету, губи лице:

1. које није побожног и моралног живота;
2. које савесно не врши своје црквеноверске дужности и не испуњава своје обавезе према Цркви, породици и ближњима;

Услови који се наводе по садржају су неодређени и уопштени те постоји могућност њиховог једностраног тумачења. Имајући наведене услове у виду, постављамо следећа питања: Шта се тачно подразумева под „побожним животом“ и који се „параметри“ примењују при одређивању и процењивању „пoboжности“ у животу неког члана црквене општине? Одговоре на ова питања нећемо наћи у тексту Устава. Са друге стране, чињеница је да се ниједним чланом Устава не захтева неопходност активног учешћа чланова црквено-општинског управног одбора у литургијском животу при парохијском храму. На тај начин бива омогућено да, поред тога што одборници у црквеној управи учествују без благодатних дарова, у тој управи учествују и као литургијски пасивни чланови парохије. Испоставља се да, осим што је институција црквене општине у историји настала као канонски и литургијски неутемељена институција, у Уставу не постоји тежња да се ова институција ипак доведе у одређену везу са литургијским идентитетом парохије.

Следећа пројава маргинализације литургијског идентитета парохије огледа се у чињеници да је чланство презвитера у црквено-општинском управном одбору поистовећено са чланством других чланова – лаика. На овај начин, улога презвитера као онога који предстоји литургијским сабрањем у парохији бива занемарена и не бива афирмисана у црквено-општинском уређењу. Послови финансијско-економске природе сматрају се надлежностима одборника, а презвитер је задужен за „духовни“ аспект живота у парохији.²⁰ Са друге стране, ауторитет презвитера,

¹⁶ Исто, члан 188.

¹⁷ Исто, члан 190.

¹⁸ Уп. З. Крстић, нав. дело, 16-17.

¹⁹ Уп. Н. Афанасјев, *Служење мирјана (лаика) у Цркви*, Краљево 2008, 76.

²⁰ Уп. следеће чланове Устава СПЦ: 176, 191. и 201.

као духовног оца и пастира, бива такође релативизиран и маргинализован у црквено-општинском уређењу. Још је протојереј Димитрије Руварац о таквим проблемима писао: „Председник омрзне свештеника и држи да он треба да му суди. Како ће му онда ићи на исповест?“²¹

Кроз институцију црквене општине се, у институционалном животу Цркве, неминовно реализује руковођење према појединим демократским начелима која су непозната канонском предању и литургијском идентитету Цркве. Руковођење према поменутиим начелима доприноси формирању широког поља за размимоилажење, а често и за међусобно супротстављање између клира и лаика, јер се на седницама црквеног одбора и једни и други залажу за своје сопствене ставове и интересе који често могу да буду потпуно супротстављени. Разматрајући однос свештенства и верника у Цркви, А. Шмеман је у једном есеју навео пример парадоксалне ситуације при којој се и клирици и лаици залажу за сопствене интересе: „...и свештеници и верници тврде да су им оспорена права која им припадају, да им неко ограничава њихове одговорности и могућности. Са једне стране, свештеник каткада говори о „тиранији“ верника, док се са друге, верници жале на „газдовање“ свештеника“.²² Управо оваква супротстављеност свештенства и верника је могућа и у црквено-општинском уређењу, при чему долази до цепања црквеног тела (чији су удови и клирици и лаици), а у црквеној управи нормом постаје модел управе идентичан оном у структури државне, световне управе.

Проблематику односа парохије и црквене општине нарочито потврђују примери организовања црквеног живота Српске православне цркве у дијаспори крајем 19. и почетком 20. века. Наиме, насељавајући се у појединим областима Северне Америке и Канаде, Срби су оснивали црквено-школске општине. Међутим, црквено-школске општине су оснивали лаици без свештенства. Чињеница да је оснивање црквено-школских општина претходило оснивању парохија, али и оснивању епархије, узроковала је каснију појаву многих недоследности у односу између свештенства и верника.²³

4. Могућа решења за превазилажење недоследности

Поимање идентитета Цркве једна је од темељних тема коју треба преиспитати у контексту прераде текста Устава Српске православне цркве.²⁴ Све недослед-

²¹ Цитирано према: С. Троицки, „О устројству црквених општина и Српској Патријаршији“, у: Светосавље, новембар-децембар, (1939), 20.

²² А. Шмеман, „Однос свештенства и верника у Цркви – питање које захтева хитно разматрање“, у: *Наш живој у Христју, Христјов живој у нама*, Београд 2007, 253.

²³ Уп. С. Вуковић, *Историја Српске Православне Цркве у Америци и Канади 1891–1941*, Крагујевац 1994, 316. Неке од поменутих недоследности забележио је Стеван Карамата коме је било поверено од Синода Карловачке митрополије да провери стање црквеног живота и организацију православних Срба у Северној Америци: „Једна врло хрђава ствар лежи у том, што је иметак црквени (црква и т.д.) уписан на име појединих одборника и ови, ако су несавесни, могу црквени иметак продати и задужити, а и за њихов особни евентуални дуг могу га други запљенити. За оснивање црквених општина и цркве не тражи се привола ни од које власти, нити од црквене ни од државне, сам народ ју оснива и даје приволу и санкцију и све.(...) Управа црквена врши се углавном по уобичајеном образцу старокрајском. Свештеник, пак, углавном и у већини случајева је у црквеној општини само извршиоц обреда црквених.“ Цитирано према: С. Вуковић, нав. дело, 67–68.

²⁴ Н. Милошевић, „О ревизији Устава Српске православне цркве“, у: *У Духу и истини*, Београд 2011, 135.

ности које смо у раду разматрали, заснивају се углавном на својеврсној маргинализацији литургијског идентитета Цркве. Стога је неопходно, приликом доношења или предлагања решења за превазилажење постојећих недоследности, за полазиште имати чињеницу да Црква има литургијски идентитет, да је хришћанство према речима Г. Флоровског „религија литургијског типа“, а да је Црква „пре свега, богослужитељска заједница“.²⁵ У том смислу, превазилажење недоследности је могуће првенствено кроз обнову литургијске свести код чланова Цркве, али и кроз спровођење у праксу тенденције да се сви аспекти живота у Цркви доведу у везу са поменутиим литургијским идентитетом Цркве, уколико таква веза већ не постоји.

Институција црквене општине не би требала да буде аутономна у односу на литургијско сабрање, како би се избегла подвојеност црквеног живота у парохији. Један од начина да се избегне ова аутономност црквене општине у односу на парохију као литургијско сабрање, могао би да буде тај да неопходни услов (претпоставка) чланства у црквеном одбору буде активно учешће у литургијском животу при парохијском храму. Такво решење налазимо у тексту Устава Руске православне цркве. Наиме, у поглављу XI овог Устава се наводи да чланови парохијске скупштине поред свештенослужитеља могу бити они парохијани који учествују у литургијском животу парохије.²⁶ Осим тога се наглашава да сваки члан парохије треба да учествује у богослужењу, да се исповеда и причешћује, да чува каноне, испуњава дела вере и да тежи ка религиозно-моралном савршенству.²⁷ Слично овакво решење могло би да се примени и у тексту актуелног Устава Српске православне цркве, чиме би се донекле нагласила чињеница да у средишту парохијског живота треба да буде савршавање Евхаристије на литургијском сабрању у парохији, а не извесне ванлитургијске активности чланова парохије. Свакако да ово не значи да при парохијама не треба да се организују различите активности и институције које би, између осталог, доприносиле зближавању чланова једне конкретне евхаристијске заједнице. Међутим, аномалију представља када се сав „црквени живот“ неких од чланова парохије своди само на поменуте активности.

Улога презвитера као предстојатеља литургијског сабрања у парохији бива занемарена у институцији црквене општине. Ако црквено-општински савет и црквено-општински управни одбор већ постоје у саставу парохије, било би неопходно да се на њиховом челу налази презвитер, а не лаик. Ово је неопходно првенствено због тога што презвитер поседује благодатне дарове за вршење службе управљања у цркви, а потом и због одржавања везе и континуитета са структуром литургијског сабрања у парохији.

Шмеман је својевремено писао о појединим проблемима који се тичу хришћанског живота у парохији. Он је сматрао да се, тамо где парохијски живот није заснован на заједничарењу свих чланова парохије у Божанској Евхаристији, неизбежно појављују други, по парохијски живот, разорни елементи: „политика, на-

²⁵ Г. Флоровски, „Елементи Литургије“, у: *Црква је живиој*, Београд 2005, 345.

²⁶ *Устав Руске православне цркве*, XI, 34. IntRes: <http://www.patriarchia.ru/db/text/133141.html>, датум приступа: 15.12.2011.

²⁷ Исто, XI, 32

ционализам, материјални успех, колективна гордост...“²⁸ Са друге стране, Шмеман је истицао лично убеђење да, тамо где савршавање Евхаристије заузима „средиште црквеног живота“, не постоје проблеми „односа парохије према Цркви и према јерархији“.²⁹ Наведене Шмеманове мисли нас итекако усмеравају на пут за превазилажење негативних феномена који кроз институцију црквене општине често постају саставни део живота у парохији.

Још пре доношења Устава се сматрало да ће увођењем институције црквене општине бити покренута обнова саборности и јединства у Српској православној цркви. Један од аспеката те „обнове“ било је и активирање службе лаика у црквеној управи. Међутим, таква „обнова“ је била у раскораку са литургијским идентитетом и канонским предањем Цркве, те се у њој могао видети пре један продор секуларних елемената живота у Цркву. Сама Литургија, међутим, јесте „општенородно, заједничко *дело*... (λειτουργία од λείτος = народни /λεως, λαός = народ/ и έργον = *дело*, посао, акција)“.³⁰ То дело је саборно јер у њему учествује сав народ Божији, и клирици и лаици. И једни и други бивају активни учесници у литургијском сабрању. Стога се намеће питање: који је смисао формирања институције црквене општине и сличних њој, чије би се оснивање правдало наводном обновом саборности у Цркви?

Нажалост, у тексту актуелног Устава није довољно пажње посвећено темељним аспектима црквеног живота у парохији. Овде пре свега мислимо на учествовање чланова парохије у литургијском сабрању и у светотајинском животу Цркве. Ако се овим аспектима црквеног живота припише секундарни значај (или ако се уопште не помену) у документу попут Устава, те се у пракси, у парохији, примењује такво секундарно вредновање истих, неминовна је појава недоследности описаних у раду, а Црква се при томе своди на институцију попут осталих световних институција.

Закључак

Савремено српско црквено законодавство се налази пред озбиљним задатком провере и корекције појединих решења црквеног законодавства 20. века. Имајући наведено у виду, ми смо у овом раду пажњу усмерили на институцију црквене општине. На крају можемо констатовати да недоследности које смо навели представљају последицу раздвајања и супротстављања „неинституционалног“ и „институционалног“, литургијског и ванлитургијског живота у Цркви. Раздвајање и супротстављање ове две сфере живота у Цркви, које се реализује у односу између парохије као литургијског сабрања и црквене општине као институције, стоји у супротности са идентитетом Цркве као Тела Христовог, а то може, као што смо видели, бити узрок практичних, негативних последица у животу Цркве.

Документ попут Устава својим садржајем не може да изрази сву Тајну Цркве као богочовечанског организма у свету, нити ће то моћи, колико год да буде досле-

²⁸ А. Шмеман, „Исповест и причешће – Извештај Св. Синоду Православне Цркве у Америци“, нав. дело, 177–178.

²⁹ Исто, 177.

³⁰ А. Јевтић, нав. дело, 90.

дан канонском предању и еклисиологији Православне Цркве. Међутим, та чињеница не може да послужи као оправдање негативних феномена који се тичу очигледних канонских и еклисиолошких недоследности, а које кроз одредбе Устава неминовно постају својеврсна норма. Један од циљева рада је био да се представе решења за реализацију корекције поменутих недоследности. Спровођење у дело ове корекције би, пак, за свој примарни циљ требало да има усаглашавање структуре и функционисања институције црквене општине са канонским и еклисиолошким предањем Православне Цркве, колико је то могуће. На тај начин би се успоставила извесна хармонија и континуитет између црквеног живота у парохији и институционалног живота у црквеној општини.